

УДК 336.221.26

Олійник Т.О.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Запорізького національного технічного університету***Сергєєв В.Ю.***студент
Запорізького національного технічного університету***ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПОДАТКОВИХ
СОЦІАЛЬНИХ ПІЛЬГ У КОНТЕКСТІ ОПТИМІЗАЦІЇ
ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ФІЗИЧНИХ ОСІБ****THE PRACTICABILITY OF SOCIAL TAX BENEFITS
IN THE CONTEXT OF OPTIMIZING THE TAX BURDEN ON INDIVIDUALS****АНОТАЦІЯ**

У статті розкрито сутність податкового навантаження на фізичних осіб та розраховано даний показник на основі актуальних даних, досліджено вплив податкової соціальної пільги на платоспроможність платників податків, визначено основні недоліки існуючого механізму надання податкових соціальних пільг.

Ключові слова: податкове навантаження, податкова соціальна пільга, податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), заробітна плата, платоспроможність.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыта сущность налоговой нагрузки на физических лиц и рассчитан данный показатель на основе актуальных данных, исследовано влияние налоговой социальной льготы на платежеспособность налогоплательщиков, определены основные недостатки существующего механизма предоставления налоговых социальных льгот.

Ключевые слова: налоговая нагрузка, налоговая социальная льгота, налог на доходы физических лиц (НДФЛ), заработная плата, платежеспособность.

ANNOTATION

This article reveals the essence of the tax burden on individuals and this index is calculated on the basis of current data, studies the effect of the tax social benefits of taxpayers solvency, identifies the main shortcomings of the existing mechanism of tax social benefits.

Keywords: tax burden, tax social benefits, tax on personal income (PIT), wages, solvency.

Постановка проблеми. При вивченні проблем податкових відносин виняткове місце належить питанню вимірювання податкового навантаження на доходи фізичних осіб, що безпосередньо впливає на життєвий рівень населення. Потрібно враховувати, що надмірне податкове навантаження є негативним чинником державної податкової політики, яке відповідним чином впливає на розвиток національної економіки, стримує ділову активність суб'єктів господарювання, уповільнює зростання валового внутрішнього продукту та є однією з причин виникнення таких кризових явищ у суспільстві, як соціальна напруженість та загальне зубожіння населення [2, с. 213].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язання даного питання започатковано у працях багатьох вітчизняних науковців, серед них: В. Григоренко [1], Я. Дропа, І. Чабан [2], В. Помулева [4], А. Славкова, М. Степура [5],

В. Сомова [6]. Однак на сьогодні в економічній літературі відсутній однозначний підхід щодо методики визначення податкового навантаження на фізичних осіб, а також наявність неактуальних розрахункових даних і відсутність практичних рекомендацій щодо реального стану економіки, що обумовлює значимість обраної теми дослідження.

Постановка завдання. Існування вищенаведених проблем щодо податкового навантаження і нерівномірності його утримання в Україні пояснюється недосконалістю механізму надання податкових пільг і наявністю в українській економіці процесу переміщення податкового тягаря. Тому питання удосконалення наявного механізму застосування податкової соціальної пільги з метою дотримання принципу соціальної справедливості залишається одним із найважливіших.

Виклад основного матеріалу дослідження. В науковій літературі неодноразово здійснювалася оцінка рівня податкового навантаження на доходи громадян за допомогою різноманітних економіко-математичних моделей. Аналіз останніх наукових праць на предмет рівномірності розподілу податкового навантаження на фізичних осіб засвідчив, що розподіл податкового навантаження між категоріями платників, між видами доходів і залежно від величини отриманого доходу не відповідає принципу соціальної справедливості оподаткування [6, с. 284].

Ускладнюючим фактором є існування такого економічного феномена, як переміщення податкового тягаря, суть якого полягає в тому, що за рахунок зміни цінкових і реальних пропозицій в результаті дії податку відбувається зміна поведінки економічних агентів, які формально не є платниками податку. Мається на увазі перекладання продавцем деякої частини його податкових виплат на покупців (споживачів) свого товару. Аналогічним чином, якщо платник податку (фізична або юридична особа) під впливом податку скорочує суму своїх витрат, то

він певною мірою переміщає тягар назад – на продавців тих товарів, витрати на які скорочуються [1, с. 124; 2, с. 215].

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) є одним із основних податків формуючих доходи бюджету, який має виступати ще й інструментом державного регулювання доходів фізичних осіб, а відтак і їх платоспроможності, споживання та заощаджень, тобто виконувати соціально-регулюючу роль, відповідати принципу соціальної справедливості [4, с. 223].

Розрахуємо рівень податкового навантаження саме особистого прибуткового податку, обчисливши даний показник як співвідношення суми надходжень ПДФО у бюджет до доходів населення і прослідкуємо за його станом у динаміці. Оскільки у склад доходів включаються соціальні трансферти, які як правило не оподатковуються, то при розрахунках необхідно враховувати тільки ті доходи, що підлягають оподаткуванню, а саме: заробітну плату, прибуток (змішаний дохід), доходи від власності [5, с. 158]. Розрахунки виконано у таблиці 1. Динаміку цього коефіцієнта представлено на рисунку 1.

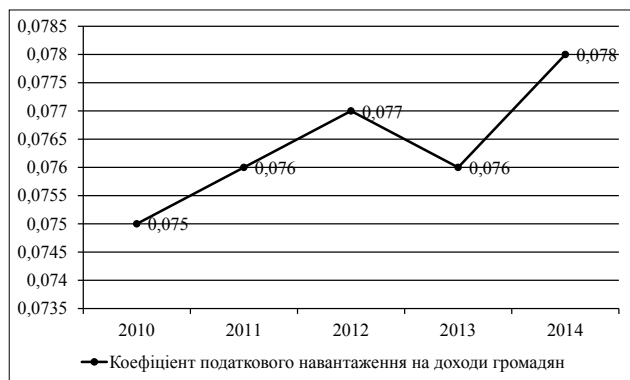

Рис. 1. Коефіцієнт податкового навантаження ПДФО на доходи громадян в Україні за період 2010–2014 рр.

Як видно з графіка, коефіцієнт податкового навантаження ПДФО на доходи фізичних осіб за період 2010–2014 рр. має нерівномірний характер, хоча спостерігається нестійка тенденція до збільшення показника. Починаючи з 2012 р. значення коефіцієнту знижується і в 2013 р. зрівнялося з показником 2011 р. Таке

зниження відбулося за рахунок значного підвищення номінальних доходів населення у порівнянні з податковими надходженнями від ПДФО.

Таке збільшення податкового навантаження можна пояснити дослідивши темпи зростання податкових надходжень ПДФО та доходів населення та зміну частки ПДФО у доходах населення за аналізований період (рис. 2, 3).

Рис. 2. Темпи зростання ПДФО та активних доходів населення України за період 2010–2014 рр.

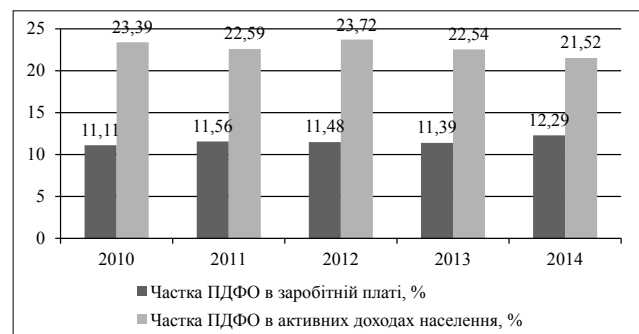

Рис. 3. Частка ПДФО в активних доходах населення України та заробітній платі за період 2010–2014 рр.

Оптимальне значення ПДФО у заробітній платі є дуже важливим тому, що заробітна плата є основним джерелом доходів громадян і тільки до таких доходів застосовується соціальна пільга. Аналізуючи вищевказані графіки, встановлено, що частка ПДФО в заробітній платі поступово збільшилась від 11,11% у 2010 р. до 12,29% у 2014 р. за рахунок зниження темпів зростання доходів населення і

Таблиця 1

Розрахунок податкового навантаження ПДФО на доходи громадян в Україні за період 2010–2014 рр.

Показник	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Податкові надходження ПДФО, млн грн	51029,3	60224,5	68092,4	72151,1	75202,9
Темп зростання податкових надходжень ПДФО, %	114,7	118,0	113,1	106,0	104,2
Доходи населення, що підлягають оподаткуванню:	677325	787637	880253	953825	961098
заробітна плата, млн грн	459153	521066	593213	633737	611656
прибуток та змішаний дохід, млн грн	161214	198512	212420	240871	257426
доходи від власності (одержані), млн грн	56958	68059	74620	79217	92016
Темп зростання доходів населення, %	124,9	116,3	111,8	108,4	100,8

випереджаючого темпу зростання податкових надходжень за аналізований період, що говорить про збільшення податкового навантаження. Поступове збільшення частки ПДФО в доходах громадян України у соціальному плані незначною мірою погіршує добробут малозабезпечених і незахищених верств населення. Збільшення податкового навантаження на фізичних осіб у перспективі спричинить зменшення заощаджень, платоспроможного попиту, реальних доходів платників податків, що може призвести до уповільнення розвитку виробництва і в результаті до зменшення податкової бази.

Нерівномірність податкового навантаження на доходи фізичних осіб призводить до соціального напруження і загострення відносин в суспільстві, оскільки у заможних громадян після сплати податків залишаються значні кошти, а у малозабезпечених сума, менша за прожитковий мінімум. Крім суми сплачених податків громадян, на податкове навантаження впливає ще і розмір їх доходів [5, с. 161].

Використання податкової соціальної пільги покликане вирішувати проблему збільшення рівня податкового навантаження на доходи громадян, які в першу чергу залежать від розміру заробітної плати, прожиткового мінімуму, що має безпосереднє відношення до доходів фізичних осіб, а також від величини податкових вилучень і від матеріального добробуту.

Саме податкові пільги відіграють регулюючу роль в особистому прибутковому оподаткуванні та забезпечують додержання принципу соціальної справедливості, тобто соціальної підтримки малозабезпечених платників податків. Застосу-

вання податкових пільг дозволяє регулювати податкове навантаження на малозабезпечені верстви населення, підвищити споживчу платоспроможність, збільшити ту частину доходів, яка йде на заощадження. У той же час актуальним є питання ефективного використання пільг, оскільки вони порушують принцип однакового підходу до платників податків, сприяють ухиленню від податків, зменшують надходження до бюджету та призводять до значних втрат [5, с. 161].

Податкова соціальна пільга застосовується до доходу, нарахованого на користь платника податку протягом звітного податкового місяця як заробітна плата (інші прирівняні до неї відповідно до законодавства виплати, компенсації та винагороди), якщо його розмір не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень. У ст. 169 ПКУ передбачено розмір податкової соціальної пільги – 100%, 150% і 200%. Важливо зазначити, що у випадку, коли сума податкової соціальної пільги перевищує розмір нарахованої заробітної плати, податок на доходи фізичних осіб не справляється, однак із заробітної плати обов'язково стягується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [6].

Аналіз виконаних розрахунків свідчить, що реальні доходи громадян виражені у вигляді заробітної плати у 2014 році на 50,1% більше, ніж граничний розмір заробітної плати, який дає право на податкову соціальну пільгу, тоді як

Таблиця 2

Динаміка середньої заробітної плати та величини доходу, що дає право на соціальну пільгу

Показник	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Середня заробітна плата, грн	2239	2633	3026	3265	3480
Величина доходу, що дає право на пільгу, грн	1220	1320	1500	1610	1710
Темп зростання заробітної плати, %	117,5	117,6	114,9	107,9	106,6
Темп зростання величини доходу, що дає право на пільгу, %	129,8	108,2	113,6	107,3	106,2

Таблиця 3

Результат застосування податкової соціальної пільги та її вплив на платоспроможність громадян за період 2010–2014 рр.

Рік	Граничний розмір доходу, грн	Мінімальна заробітна плата, грн	Прожитковий мінімум, грн.	Дохід, що залишився після оподаткування без застосування ПСП, грн	Дохід, що залишився після оподаткування з урахуванням ПСП			Різниця між доходом, що залишився після оподаткування без застосування ПСП та при її застосуванні, грн		
					100%	150%	200%			
2010	1220,00	869,00	825,00	712,06	777,23	809,82	837,72	65,18	97,76	125,66
2011	1320,00	941,00	894,00	771,06	841,63	876,92	907,12	70,58	105,86	136,07
2012	1500,00	1073,00	1017,00	879,22	959,69	999,93	1034,37	80,48	120,71	155,16
2013	1610,00	1147,00	1108,00	939,85	1025,88	1068,89	1105,71	86,02	129,04	165,86
2014	1710,00	1218,00	1176,00	998,03	1089,38	1135,05	1174,15	91,35	137,03	176,12

у 2010 році ця величина складала 45,5%. Дані таблиці підтверджують, що темпи зростання цих показників кожного року слабшають, при тому граничний розмір заробітної плати, який дає право на застосування податкової соціальної пільги, має більш помітний спад у порівнянні з середньорічною заробітною платою. Така тенденція є негативною, оскільки кількість працівників, які мають право на застосування податкової соціальної пільги, є невеликою і з кожним роком зменшується. Отже, роль податкової соціальної пільги як інструмента державного регулювання соціальних і економічних процесів слабшає.

Розрахуємо на основі методики визначення податкової соціальної пільги (ПСП) на скільки зменшиться дохід після оподаткування у осіб, яким така пільга надається, у розмірі 100%, 150% і 200% і прослідкуємо її вплив на платоспроможність фізичних осіб (табл. 3).

Вищенаведені розрахунки демонструють дохід фізичних осіб, що мають право на отримання соціальної пільги, при різних умовах:

- 100% пільга – з 65,18 грн у 2010 р. до 91,35 грн у 2011 р.;

- 150% пільга – з 97,76 грн у 2010 р. до 137,03 грн у 2014 р.;

- 200% пільга – з 125,66 у 2010 р. до 176,12 грн у 2014 році.

Як засвідчують дані, в Україні простежується абсурдна ситуація: у громадян, які отримують мінімальну заробітну плату, навіть з урахуванням 200% пільги, залишається дохід, який з кожним роком меншає по відношенню до прожиткового мінімуму (101,54% – у 2010 р., 101,47% – у 2011 р., 101,71% – у 2012 р., 99,79% – у 2013 р., 99,84% – у 2014 р.).

Протягом аналізованого періоду відбулися позитивні зміни за рахунок зрівняння величини прожиткового мінімуму і мінімальної заробітної плати, але у громадян, які отримують мінімальну заробітну плату, після сплати податків, у кінцевому результаті, все одно залишається сума менша за прожитковий мінімум. Прийняттям Податкового кодексу України не було внесено особливих змін щодо методики визначення і механізму надання податкової соціальної пільги. Усе це говорить про те, що в Україні податкова система спрямована на вирішення фіскальних проблем за рахунок оподаткування навіть тих доходів, які

необхідні для забезпечення мінімальних життєвих потреб з одночасним зниженням податкового навантаження на доходи, що мають значний розмір [5, с. 165].

Висновки. Базуючись на вищенаведених розрахунках і доводах, можна констатувати, що застосування соціальної пільги не виправдовує себе на практиці, не вирішує питання підвищення платоспроможності фізичних осіб, що призводить до скорочення індивідуального споживання та заощадження, а також частково не відповідає принципу соціальної справедливості, так як проблема диференціації населення за рівнем отриманих доходів у цьому контексті залишається не вирішеною. Також у нашій країні спостерігається негативний процес перекладання частки зобов'язань підприємств у вигляді податкового навантаження, на фізичних осіб, що через низький рівень заробітної плати і невідповідний рівень життя населення є фатальним. Навіть намічені незначні позитивні зрушення ускладнюються існуванням зростаючого рівня інфляції, що суттєво погіршує якість життя малозабезпечених верств населення і вимушує існувати на примітивному рівні, не маючи змоги задовольнити першочергові життєві потреби, що безпосередньо впливає на професійні здібності індивідуума, його фізичний і моральний стан.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Григоренко В. Вплив податкового навантаження на фінансовий потенціал території // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – С. 120-124.
2. Дропа Я., Чабан І. Податкове навантаження та його вплив на економіку України // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 19. – С. 213-218.
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Помулева В. Соціальна ефективність податкових пільг в оподаткуванні доходів фізичних осіб // Інноваційна економіка. – 2014. – № 3. – С. 223-227.
5. Славкова А. Оптимізація податкового навантаження та пільгове оподаткування в контексті зміцнення фіскального значення податку на доходи фізичних осіб // Фінанси, облік і аудит. – 2012. – Вип. 20. – С. 156-174.
6. Сомова В. Аналіз рівномірності розподілу податкового навантаження на фізичних осіб // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 284-288.